

## ВОЄННЕ ПОВСЯКДЕННЯ

---

УДК 94 (477): 358.11 "1939 / 1941"

© *Володимир Ругаль*

### ПОВСЯКДЕННЯ КУРСАНТІВ СУМСЬКОГО АРТИЛЕРІЙСЬКОГО УЧИЛИЩА ім. М.В. ФРУНЗЕ (1939 – 1941 рр.)

*На основі архівних документів, спогадів очевидців, тогочасної періодики, наукових праць дослідників показано повсякдення курсантів останнього довоєнного випуску Сумського артилерійського училища ім. М.В. Фрунзе. Розкрито етапи підготовки кадрових військових командирів напередодні Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. у процесі прискореного навчання майбутніх кадрових військових спеціалістів.*

**Ключові слова:** *Сумське артилерійське училище, курсант, полігон, гармати, СРСР, Збройні сили.*

Могутність і міцність держави залежить, у першу чергу, від армії, а вона, у свою чергу, – від кадрових військових. У 30-х рр. ХХ ст. Сталінський режим провів чистки в лавах Збройних сил СРСР, позбавивши Червону армію досвідчених командирів напередодні найкривавішої й найтрагічнішої війни людства – Другої світової. Ставка була зроблена на підготовку нових кадрових військових. На території колишньої тоталітарної країни, до складу якої входила й наша Батьківщина, Україна, владу утримували завдяки силі. У Радянському Союзі існувала ціла мережа навчальних закладів для підготовки кадрових військових командирів. На території України такі заклади існували майже в кожному обласному центрі. Загальна система навчання була схожою в усіх військових вузах, вона відрізнялася лише за ухилом та спеціалізацією.

У своїй науковій розвідці автор зробив спробу показати будні курсантів Сумського артилерійського училища ім. М.В. Фрунзе напередодні Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. Цей навчальний заклад підготував багато офіцерів, які показали себе кращими майстрами бойової справи в ході німецько-радянської війни, про що свідчать нагороди, яких удостоєні його випускники. За мужність і героїзм, проявлені під час Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр., п'ятдесят випускників училища нагороджені медаллю «Золота Зірка», два з них – двічі – генерал-полковники (вже в мирний час) Василь Степанович Петров та Андрій Григорович Кравченко [11, 40].

Наукових досліджень, які б висвітлювали буденне життя курсантів Сумського училища, немає. Частково цієї теми торкалися автори книг, присвячених історії цього навчального закладу. Кілька наукових розвідок з'явилися ще в радянські часи,

одна – у 1941 р. – дослідника Д. Вишневського, який лише побіжно торкнувся історії навчального закладу і в кількох частинах наукової роботи мимохіть згадав про процес навчання в ньому, інші дослідження були присвячені ювілейним датам училища. Так, у 1968-му та 1988 рр. до 50-ти та 70- річчя навчального закладу, відповідно, було видано монографії, у яких також тільки побіжно торкалися побуту курсантів [1; 13; 14]. У роки незалежності України вийшло кілька робіт, присвячених училищу. Перша книга з'явилася на початку 90-х рр. ХХ ст., у якій певною мірою висвітлено період передвоєнного життя училища. Більш детально історію училища розкриває книга, яка побачила світ у 2011 р. завдяки випускникам цього навчального закладу [11; 12]. Ми вважаємо, що порушена проблема нині потребує детальніших наукових вислідів.

Джерельна база, доступна для дослідників, – невелика. Важливим інформаційним складником у дослідженні піднятого питання стали згадки, знайдені автором цього дослідження, у мемуарах та спогадах курсантів Сумського артучилища. На особливу увагу заслуговують спогади двічі Героя Радянського Союзу В.С. Петрова, який у своїх мемуарах, присвячених подіям Великої Вітчизняної війни, серед інших деталей висвітлив і побутові реалії училища [8]. Важливі факти наводить у своїх спогадах й інший випускник артучилища – М.О. Подуст [9; 10]. Дещо проливають світло на аспекти порушеної проблеми і спогади курсантів інших училищ, що теж навчалися у цей час, адже загальна програма навчання була однаковою, а різнилася лише спеціалізацією [5].

Основним джерельним комплексом, що слугував би міцним підґрунтям для вивчення порушеної проблеми, є архівні матеріали. Українські архіви могли б пролити світло на вивчення цієї теми, проте вони, на жаль, залишаються й на сьогоднішній день все ще закритими. Так, у Галузевому архіві Міністерства оборони України документи училища періоду, що зацікавив автора, й донині залишаються засекреченими. Дещо краща ситуація в архівах, що знаходяться на території Російської Федерації. Більше світла на поставлені завдання проливають матеріали Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації в м. Подольськ, однак в архівосховищах доступні лише ті з них, які стосуються першої половини 1941 р., одержати доступ до матеріалів, які містять інформацію за попередні роки, неможливо через поганий стан зберігання [21; 22; 23]. Важливим джерелом для дослідження зазначеного періоду може слугувати й періодичне видання Сумського артилерійського училища ім. М.В. Фрунзе – «Ударник Фрунзовець», проте, із прикрістю доводиться констатувати, що в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського збереглися лише газети за 1938 р. [15, 16, 17; 18; 19; 20].

У Радянському Союзі, починаючи від середини 1930-х рр., активно працювала пропагандистська машина, яка усіма способами намагалася прищепити молодим людям бажання служити в Збройних силах СРСР, орієнтувала їх на навчання у військових вузах країни. Одним із таких популярних закладів для підготовки майбутніх кадрових військових командирів було Сумське артилерійське училище. Як наслідок пропаганди, у передвоєнні роки бажаючих вступити до цього навчального закладу було більше, ніж достатньо: конкурс був по кілька чоловіків на місце.

Під час вступної кампанії, що тривала кілька тижнів, усіх абітурієнтів, які прибували з різних куточків країни, поселяли в казарми училища. Іспити складали

з кількох дисциплін, зокрема: з математики й російської мови (диктант і твір), з історії й географії, а також з іноземної мови (в переважній більшості – з німецької). Екзамени приймали досвідчені викладачі училища. Після успішного складання усіх зазначених предметів начальник училища полковник В.О. Іванов, кожного, хто поступив, запрошував у свій кабінет і вітав із знаменною подією – зарахуванням до складу курсантів Сумського артилерійського училища [10]. Потім майбутніх курсантів на кілька тижнів відпускали додому, а наприкінці серпня нові вихованці військового училища поверталися.

Начальник училища полковник В.О. Іванов був хоч і молодий (близько 40 років), та вже з бойовим досвідом. Свій військовий шлях він розпочав ще з 15 років, будучи курсантом перших Петроградських артилерійських курсів. Брав участь у ліквідації Кронштадтського бунту, воював в Іспанії [14, 74].

У серпні 1939 р. для нових курсантів училища розпочався курс «молодого бійця». У перший день перебування в училищі всіх молодих курсантів стригли, мили та одягали в курсантський одяг. Після організаційних питань першоккурсників розподіляли по батареях та дивізіонах, відповідно до кваліфікації, яку обирали майбутні військові командири – зенітна, протитанкова та інша артилерія. Курсантів із перших днів перебування в училищі залучали до несення бойового караулу. Колишній вихованець училища М.О.Подуст у своїх мемуарах згадував про це так: «Через декілька днів після прибуття в училище без підготовки пішли в караул. Нам була надана велика «честь» і ми цим пишалися» [9, 9]. За військовими правилами ставити в караул недосвідченого курсанта не можна, проте на той час в училищі були лише молоді вихованці (інші роз'їхалися на канікули), у такий спосіб їх уже з перших днів привчали до суворих буднів. Навчальний процес для новобранців розпочався 1 вересня 1939 р. [9, 9 – 10].

Після проходження школи «молодого бійця» курсанти першого курсу Сумського артилерійського училища повзводно прийняли присягу. На плацу перед вишикуваним підрозділом кожен курсант читав текст присяги, а потім під нею розписувалися. Так, взвод, у якому навчався М.О. Подуст, прийняв присягу 30 жовтня 1939 р., а підрозділ В. Петрова присягнув на вірність Батьківщині пізніше – на початку листопада [2; 7]. З моменту прийняття присяги всі курсанти ставали справжніми військовими.

Служба курсанта була нелегкою. За кожним із них були закріплені особисте озброєння, амуніція, засоби захисту, саперна лопатка, протигаз та інше. Крім того, кожен курсант доглядав двох коней.

Життя майбутнього командира було розписане по хвиликах. Улітку о 5.00 (узимку о 6.00) – підйом, зарядка, марш-кидок близько 3 кілометрів, чищення коней, потім сніданок; у такому розпорядку проходив цілий день майбутнього командира [8, 98; 9, 11; 10].

Їжу курсантам готували наймані жінки з м. Суми, продукти надавала держава. Крім того, у підпорядкуванні навчального закладу була невелика ферма, на якій вирощували курей та свиней для потреб училища. Доглядали за худобою самі курсанти, переважно ті, хто мав якусь провину.

Якість страв обов'язково перевіряв лікар, якщо з якоїсь причини він затримувався, то й прийом їжі курсантами затримувався теж [19]. Після сніданку о 9.00 розпочиналися заняття, що тривали упродовж 6 годин – до обіду. По обіді курсанти йшли до стайні, чистили, напували та годували коней [20]. Далі займалися підготовкою до заліків, які здавали в індивідуальному порядку по завершенні вивчення теми, майже з усіх предметів. Порядок складання іспиту визначав викладач. Під час підготовки до заліків курсанта звільняли від інших робіт [18].

Курсанти-артилеристи на заняттях із загальноосвітніх дисциплін вивчали лише іноземну мову та математику [10]. Решта предметів були пов'язані безпосередньо з військовою наукою, зокрема, з артилерійською справою – будова матеріальної частини зброї; боеприпаси; прибори наведення та управління вогнем; тактика; топографія; розвідка й спостереження; апаратура зв'язку; польова фотофіксація; хімічна служба; засоби тяги, а також історія партії [21, 15 – 22]. Викладали ці предмети військові фахівці, більшість із яких мали бойовий досвід [12, 21].

У 1941 р. випускниками Сумського артилерійського училища стали відразу дві групи: 1939 і 1940 рр. вступу. Відповідно до доповідної записки начальника Сумського артилерійського училища «Про бойову і політичну підготовку курсантів, які випускаються в 1941 р.», усі курсанти повинні навчатися згідно із затвердженою програмою, яка була опрацьована курсантами 1939 р. вступу, проте здещо скороченою кількістю годин для курсантів, що прийшли на навчання в 1940 р. [21, 15].

Для курсантів 1939 р. вступу у перший рік навчання читався курс лекцій, орієнтований переважно на теоретичні знання. Зі спогадів В.С. Петрова відомо, що спеціальна програма підготовки курсанта-артилериста розпочиналась із вивчення матеріальної частини озброєння, обов'язків обслуговуючого персоналу всіх спеціальностей, тактики артилерії і підрозділів, в інтересах яких артилерія веде вогонь [8, 11]. Офіцери-наставники намагалися виховати фізично міцних, морально стійких і дисциплінованих бойових командирів, які при будь-яких обставинах були б здатні утримувати військову дисципліну і порядок.

Одним з основних предметів для курсантів усіх родів військ була стройова підготовка. Так, у Сумському артилерійському училищі ім. М.В. Фрунзе вона проводилася відповідно до вимог стройового уставу піхоти й бойового уставу артилерії [21, 19]. Під час стройової підготовки вихователі-наставники не забували і про особистість курсанта, намагалися знайти індивідуальний підхід до кожного з них.

Тренування проходили не лише в години, відведені для навчання. Як згадує М.О. Подуст, навіть у вихідний день, коли в училищі залишалися кілька чергових курсантів, їм могли наказати йти стройовим кроком [9, 11]. На початку стройової підготовки викладачі займалися з кожним курсантом індивідуально, а вже потім їх усіх поєднували в загальній хід. Ось як згадував про суть стройової підготовки в училищі в 40-х рр. минулий курсант Ю.Карпюк: «Підготовка проходила на рахунок один, два, три. На рахунок «один» робили повний крок вперед, носок відтягнуть, руки в кулаках рухаються навколо тулуба, лікті не відкопювати, дивитися за «горизонт», «задня» нога піднята, й замри, не ворущись... два, три. І так по колу» [5, 15]. Тренували стройовий крок по дорозі до їдальні, до полігону й навіть під час прогулянки містом.

Під час навчання в курсантів накопичувалося багато питань, на які вони не завжди могли отримати відповідь під час навчального процесу. З метою проведення предметного діалогу між курсантом і викладачем у позаурочний час застосовувалися спеціальні книги, куди курсанти записували свої запитання, вказуючи, якому викладачеві вони адресовані, а ті, в свою чергу, надавали відповіді [16].

Курсанти училища були добре обізнані з інформацією, що стосувалася справ училища, яку надавало власне періодичне видання – газета «Ударник Фрунзовець». Вона була дієвим засобом навчання і виховання майбутніх військових командирів. Зокрема, на сторінках місцевої періодики систематично відзначалися ті, хто навчався на відмінно, і критикувалися ті, хто мав негативні оцінки. Газета закликала брати приклад із відмінників [15].

На першому курсі навчання у 1939 р. майбутніх командирів знайомили з різними видами артилерійського озброєння, навчали керівництву в бойових підрозділах. Теоретичні заняття закріплювалися практичними на полігоні, де курсанти мали показати, на що вони здатні в бойових умовах. Тут вони упродовж цілого дня відточували свою майстерність у стрільбі [10]. Щоправда, ті з них, хто мав можливість навчатися повних два курси, на першому році навчання на полігоні під час стрільб підносили лише боєприпаси старшокурсникам та офіцерам, які вели вогонь із гармат. Тільки відмінникам навчання уже з першого курсу дозволялося вести вогонь [9, 13].

Радянсько-фінляндська війна 1939 – 1940 рр. показала, що потрібно провести ряд змін у підготовці майбутніх командирів, про що йшлося в наказі народного комісара оборони СРСР від 16 травня 1940 р. N 120 «Про недоліки у бойовому навчанні і вихованні армії за підсумками Зимової війни». Уже в лютому 1940 р. достроково були випущені курсанти другого курсу навчання [21, 15]. У Сумському артилерійському училищі ім. М.В. Фрунзе оперативно відреагували на цей наказ, врахувавши всі недоліки, які проявилися в ході війни. Надалі викладачі звертали більше уваги на стрільбу курсантів, особливо по довготривалих укріпленнях, на стрільбу прямим наведенням та на розвідку [9, 13].

У 1940-му по закінченні першого року навчання курсанти залишилися без відпусток, усе літо вони провели в Новомосковському тренувальному таборі (Дніпропетровська область), де відточували свою бойову майстерність – протитанкові стрільби та стрільби по рухомих мішенях [6].

Про період навчання на Новомосковському полігоні згадував курсант, нині генерал-майор запасу М.О. Подуст: «У таборах служба була досить тяжкою: лише ввечері приходили до своїх ліжок, які розміщувалися в наметах, і знімали мокрі від поту гімнастерки. На ранок, коли гімнастерка висихала, то була біла від солі, яку можна було знімати руками» [9, 13].

Поверталися з Новомосковського табору в ешелонах. Після розвантаження з вокзалу курсанти до училища йшли в кінно-пішому строю. По шляху вони зробили дві зупинки: першу – неподалік від вокзалу, де їх зустріли місцеві жителі з повними відрами води, рушниками, глечиками з молоком та пиріжками; другу – на центральній площі міста, де відбувся мітинг [13, 55].

По завершенні навчань на Новомосковському полігоні курсанти повинні були готуватися до заліків за перший курс, на основі яких переводили на наступний навчальний рік, проте вони лише кілька днів побули в училищі, не встигли підготуватися до заліків, бо поступив наказ командування Харківського військового округу 2 вересня 1940 р. прибути всьому складу училища на загальні навчання округу. Вони тривали до 9 вересня, а 10 в курсантів були перевідні заліки. В одному з листів до рідних Василь Петров зазначав, що через військові навчання на підготовку до заліків не було й 5 хвилин часу, тому перед іспитом майже не спали, аби хоч якось підготуватися [6]. Незважаючи на всі труднощі, заліки були складені успішно.

Для курсантів розпочався новий навчальний рік, під час якого тренування з артилерійської підготовки проводилися кожного дня як на малих полігонах, так і на великих – у полі. Крім того, училище мало свій спеціальний полігон, на якому майбутні військові командири навчалися стріляти по рухомих цілях.

Навчання на військовому полігоні проводилися у всі пори року за будь-яких погодних умов. Складно давалися практичні заняття взимку, адже незважаючи на мінусову температуру, курсанти були одягнені в звичайну військову форму – коротка куртка з тонким прошарком вати, штани – і ніякої зимової білизни [8, 97]. Після навчання курсанти намагалися хоч трохи зігрітися в копиці сіна чи соломи, якщо вони були поруч, або біля вогнища в затишному місці, зазвичай, під кущем. За дуже холодної погоди майбутніх вояків підтримувало місцеве населення. Люди забирали курсантів у своє житло, годували чим могли, давали змогу відпочити [9, 11]. Василь Петров згадував, що під час навчань у польових умовах їх годували галетами (сухарі, які готувалися спеціально для морських і сухопутних експедицій, подорожей і військових походів) [6].

Під час практичних занять зі стрільби курсанти використовували нову, модерну на той час, зброю, зокрема: 76-мм гармату зразка 1936 р. та 1939 р., і 122-мм гаубицю зразка 1938 р., на жаль, останніх було замало. Такі навчання відбувалися не лише на великих полігонах, а й на міні-полігонах, які були при кожній батареї [11, 82].

Щоб хоч якось урізноманітнити життя курсантів, викладачі училища влаштовували між батареями практичні артилерійські змагання, які включали в себе постановку основного завдання, вибір бойових позицій, підготовку даних для вогню по відкритих і закритих мішенях та інше. Курсанти з охотою брали участь у цих змаганнях. По їхньому завершенні в середині училища формувалася команда, яка відстоювала «честь» навчального закладу в різноманітних колективних військових заходах. Так, наприклад, команда Сумського училища змагалася з командою Севастопольського училища зенітної артилерії [11, 82].

Подібні змагання, але переважно спортивного характеру, проводились і між командирським складом училища, під час яких курсанти вболівали за своїх викладачів чи командирів [17].

Велика увага приділялася й верховій їзді. Під час кінної підготовки, яку проводили досвідчений кавалерист капітан Русов та інструктор кінної справи старший лейтенант Ісаков, відпрацьовували атаку розгорнутим строєм, під час якої курсант

повинен був за наказом командира на повному ході зіскочити з коня й розпочати бій, а потім відпрацювати команду «по конях» [19, 37 – 38]. Дії відшліфовувалися до автоматизму. А ще практикувалися в училищі прогулянки містом у кінному строю [8, 44 – 45; 9, 14; 17].

Однак у підготовці курсантів мали місце й недоліки, на які вказував начальник училища полковник В. О. Іванов. Найчастіше вони були обумовлені об'єктивними причинами, які не залежали від керівництва училища. Тут йдеться, зокрема, про відсутність у Сумському гарнізоні регулярних військ для спільних дій. Ця обставина не давала можливості курсантам оцінити спільні дії артилерії з іншими родами військ. Також не було навчальних 122 мм гаубиць зразка 1938 р. і 152 мм зразка 1929/30 рр., а це не давало можливості ознайомитися і вивчити їх, вони зустрілися з цією зброєю вже по завершенні навчання в училищі, на практиці. До недоліків можна віднести й той факт, що помічники командирів батарей і командирів взводів, у переважній більшості, не служили в стройових частинах і не могли взаємодіяти з іншими родами військ, що, у свою чергу, негативно позначилося й на навчанні курсантів. Більшість артилерійської тяги в Червоній армії на 1940 р. була вже механізована, а в училищі, на жаль, такої техніки не було, а отже, і не було на чому навчати й курсантів. У 1941 р. до училища своєчасно не доставили снарядів, і як результат — навчання зі стрільби було проведено лише частково [21, 21 – 22].

Незважаючи на всі труднощі, суб'єктивні й об'єктивні обставини, викладачам, як показав хід Великої Вітчизняної війни, удалося виховати справжніх бойових командирів. Підготовка до випуску курсантів розпочалася з надходженням розпорядження Головного управління кадрів Червоної армії № 310329с від 8 березня 1941 р., яке було розіслане всім начальникам військових училищ. У ньому, зокрема, йшлося: «З метою своєчасного і повного відпрацювання документів на курсантів-випускників військових училищ, згідно з наказом НКО СРСР № 070 від 22 лютого 1941 р. відразу приступити до виконання цих розпоряджень:

На курсантів-випускників скласти іменний список. Усі незрозумілі питання, які можуть виникнути при складанні іменного списку, з'ясувати шляхом особистої розмови з курсантом.

Після складання іменного списку приступити до заповнення послужних карт і атестаційних листів на присвоєння військових звань. Ці документи повинні повністю відповідати якостям курсантів, які підлягають випуску.

З отриманням бланків особових справ, які були вислані на адресу училищ, негаючи часу розпочати їхнє заповнення» [23, 139 – 140].

Виконуючи це розпорядження, кожен командир взводу провів бесіду з курсантами. Іменний список був заповнений і надісланий до управління кадрів ще до 10 червня 1941 р. Під час навчання на кожного курсанта заповнялася особова справа у двох примірниках. Один із них висилали у відділ кадрів військового округу, куди направлявся курсант, другий видавали випускнику на руки для представлення у військову частину, де він повинен був проходити подальшу службу [23, 139 – 140].

Час, проведений в училищі, для більшості курсантів спливав досить швидко. По завершенні навчання всіх випускників 1941 р. за підсумковими оцінками було

розподілено на три розряди: 1-й представляли «відмінники», їх було 22,3%, 2-й – «хорошисти» – 58,7% , а 3-й– курсанти, які мали задовільні оцінки з навчання – 19,0 % [21, 58].

Через напружену ситуацію в країні, що склалася напередодні війни, випускники 1941 р. не склали державних іспитів. Курсантам-випускникам видали обмундирування – зимовий і літній одяг, шинель, плащ, хромові та ялові чоботи, білизну, парадний ремінь із зіркою, планшет і польову сумку [10].

6 червня 1941 р. відповідно до наказу Народного Комісара Оборони № 00246 випускникам училища було присвоєно військове звання «лейтенант» [9, 15].

Після випускного вечора молоді лейтенанти не поїхали у відпустки додому, а були відразу ж направлені до місця служби. З довідки-повідомлення начальника управління кадрів Головного артилерійського управління Червоної армії відомо, що Сумське артилерійське училище в 1941 р. випустило 673 особи, із яких 16 було направлено в Одеський військовий округ (далі – ВО), 25 – у Північно-Кавказький ВО, 60 – у Харківський ВО, 240 – у Західний ВО і 332 – у Київський особливий військовий округ [21, 58].

Отже, можемо констатувати, що курсанти Сумського артилерійського училища в 1939 — 1941 рр. пройшли інтенсивний курс навчальної підготовки. Напередодні війни Червоної армії потрібні були командири всіх ланок. Незважаючи на такий прискорений курс підготовки курсантів, випускалися з училища добре підготовлені військові командири.

#### *Джерела та література:*

1. Вишне夫斯基 Д.К. История Сумского артиллерийского училища имени М.В. Фрунзе / Д.К. Вишне夫斯基. – Сумы: типография Сумского артиллерийского училища имени М.В. Фрунзе, 1941. – 35 с.
2. Военная присяга курсантов 1-го курса 11-й батареи Сумского артиллерийского училища им. М.В. Фрунзе. 30 октября 1939 г. (Копия) // Особистий архів генерал-майора запасу М.О. Подуста.
3. Военные кадры Советского государства в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. Справочно-статистические материалы / [ред. А.П. Белобородова]. – М.: Воениздат, 1963. – 623 с.
4. Воспоминания Г.И. Соломко (Ворошиловоград (Луганск), Сумы, Ачинск, Пенза, Сумы) 1941-2008 гг. / Ф. Е. Вергун, Г. И. Соломко, В. Н. Ярош – Сумы: Сумской лицей с усиленной военно-физической подготовкой им. И.Г. Харитоненко, 2009. – 60 с.
5. Карпюк Д. Курсантские былинки / Д. Карпюк. – К., 2005. – 68 с.
6. Лист курсанта В. Петрова до рідних. 08 1940 р. // Особистий архів сестри В.С. Петрова – О.С. Петрової
7. Рапорт про те, що військову присягу він прийняв в листопаді 1939 р. в Сумському артилерійському училищі. 28.02.1961 // Фонди МКНМІВВВ.. – КН-247063 – Д-55354.
8. Петров В.С. Прошлое с нами: Кн. 1. – 3-е изд., перераб и доп. / В.С. Петров – К: Политиздат Украины, 1988. – 525 с.

9. Подуст М.А. Своими глазами / М.А. Подуст – К.: Задруга, 2003. – 360 с.
10. Спогади курсанта Сумського артилерійського училища ім. М.В. Фрунзе 1939 – 1941 рр. М.О. Подуста. (15.10.2010 р.) // Фонди МКНМІВВВ. – відділ військових втрат України та історичної пам'яті про Героїв війни. – Особова справа В.С. Петрова. спр. № 238 (86).
11. Сумское артиллерийское в сердце навсегда: исторический очерк / И.В. Наумов, Н.П. Курилов и др. – Сумы: Комунальное предприятие районного совета «Тростянецкая районная типография», 2011. – 365 с.
12. Сумське вище артилерійське командне двічі Червонопрапорне училище імені М.Ф. Фрунзе. Історичний нарис / Ред. Т.М.Хвостенко – Суми, 1993. – 84 с.
13. Сумское высшее артиллерийское – 70. Краткий исторический очерк. / Под. общ. ред. В. Н. Затонского. – Сумы: 4-я типография, 1988. – 146 с.
14. Сумское высшее артиллерийское командное дважды Краснознаменное училище имени М.В. Фрунзе (1918-1968). Краткий исторический очерк. – сумы: 4-я типография, 1968 – 241 с.
15. Ударник Фрунзовец – 1938 – № 1 – 4 января.
16. Ударник Фрунзовец – 1938 - № 5 – 1 февраля.
17. Ударник Фрунзовец – 1938 - № 7 – 14 февраля.
18. Ударник Фрунзовец – 1938 – № 9 – 7 марта.
19. Ударник Фрунзовец – 1938 – № 12 – 27 марта.
20. Ударник Фрунзовец – 1938 – № 15 – 26 апреля.
21. Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации (далі – ЦАМО) – Ф. Сумское артиллерийское училище им. М.В. Фрунзе (60191). – Оп. 35291. – Д. 3. Акты комиссии и приказы по выпуску курсантов из училища – 223 л.
22. ЦАМО – Ф. 60191. – Оп. 35291. – Д. 11. Книга начсостава Сумского артиллерийского училища 2.1.1941-7.3.1942 – 136 л.
23. ЦАМО РФ. – Ф. 131. – Оп. 12510. – Спр. 17.

© **Владимир РУГАЛЬ**

## **ПОВСЕДНЕВНОСТЬ КУРСАНТОВ СУМСКОГО АРТИЛЛЕРИЙСКОГО УЧИЛИЩА им. М.В. ФРУНЗЕ (1939 – 1941 гг.)**

На основе архивных документов, воспоминаний, периодики, научных трудов раскрыто повседневности курсантов последнего довоенного выпуска Сумского артиллерийского училища им. М.В. Фрунзе. На примере Сумского артиллерийского училища раскрыты акценты подготовки кадровых военных накануне Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Показано, что советская власть быстрыми темпами пыталась подготовить кадровых военных.

**Ключевые слова:** Сумское артиллерийское училище, курсант, полигон, пушки, СССР, Вооруженные силы.

© Volodymyr RUGAL

## DAILY LIFE OF CADETS OF THE SUMY ARTILLERY SCHOOL NAMED AFTER M.V. FRUNZE (1939 – 1941)

*It has examined the everyday life of the latest large number of graduates of the Sumy Artillery School named after M.V. Frunze on the eve of the Great Patriotic War of 1941 – 1945. It is shown that by this time the theme of everyday life of students of Sumy Artillery School has not been examined although the books were devoted to the history of college there are enough and the source base of studies is sufficiently represented. The basis of the source of this work is base of memories of cadets of 1939 – 1941 years of study; Periodicals of educational institution and of course the materials of the Central Archive of the Ministry of Defense of the Russian Federation.*

*The introductory campaign in the School in 1939 was discussed in detail, it was indicated the exams which were imposed, for instance, the young fighter's basic course was passed by all the freshmen. It was established when the students took the oath. It is emphasized that the cadets had very busy schedule, if the future commanders had time for dismissal it was just a few hours and then once a month that indicates the approach of hostilities.*

*It should be noted that from a psychological point of view, the constant academic load could lead to undesirable consequences, as it was known in school, and not to deviate from the teaching the competitions were carried out to psychologically unload the cadets.*

*The emphasis was made on practical training of future officers. It has proved that in Sumy Artillery School all theoretical studies almost immediately fixed in practice that is on firing ranges, particularly, it was emphasized on the practice of one of the largest ranges of Kharkov Military District – the Novomoskovsk in the Dnipropetrovsk region. It was shown with what difficulties the students were faced during the practical exercises. Thus, it was found that during the winter exercises the students did not always have warm clothes, and the local population helped with a food where the training have been passed.*

*It is shown that in the School the great attention was given to horse training during which the student had to learn to manage with a horse as a skilled cavalryman.*

*It is exposed the nutrition problems of cadets during their studies, it is shown the sanitary care of eating that the future officers took.*

*It is noted that in 1941 in the Sumy Artillery School there were just two graduations: the students of 1939 and 1940 of entry. It is emphasized that the students of 1940 entry had passed the reduced training program while arriving in 1939; the first six months of their training they mainly studied the theory and practice of while performing duties of technical staff.*

*Firstly the attempt was made on the basis of archival materials to highlight the preparing of cadets for graduation; it is shown which actions were preceded of the graduation; and on the based of the memoirs it is shown the prom night after which all cadets without vacation sent to the military units of the nearest military districts. The given fact confirms once again that the Soviet government was preparing for war.*

**Keywords:** *the Sumy Artillery School, a cadet, firing ground, guns, the USSR, Armed Forces, a teacher.*